

СВЕТ РЕЧИ

*СРЕДЊОШКОЛСКИ ЧАСОПИС
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ*

Београд, 1999/2000

Кад именица *постане* *придев*

Др Ејон Фекеше

У синтагматском споју именице и придева, именица, по правилу, има функцију именовања каквог појма (реалног или апстрактног), док придев у таквом споју има функцију детерминације, тј. обележавања, казивања неког својства коју именица има (или може да има). Оваква функција придева испољава се, начелно, у обележавању једне од трију основних детерминативних опција: (1) исказује латентну *особину* именице (нпр. *лепа* жена), (2) указује на елемент *припадања* именице неком појму (нпр. *женин* шешир) или (3) открива *однос* или *везу* именице према неком појму (нпр. *женска* мода). При томе треба имати у виду да строге разграничености међу овим категоријама детерминације нема увек; елемент *односа* или *припадања* може уједно подразумевати и елемент *квалитета*, *потцања* или *својства* (у синтагми 'женска мода' истовремено се може разумети и квалитет, и однос и припадање или др.).

При овоме треба запазити да језик настоји, мада опет не увек и искључиво, да се тип придевске детерминације реализује одговарајућим лексичким, односно граматичко-творбеним елементом. Тако, придеви којима се исказује једна од иманентних *особина* именице својим гласовним склопом обично не имплицирају другу коју граматичку категорију речи (тзв. прави придеви, као: *леп*, *добар*, *стар* и сл.), док су други придеви изведени лексичком *творбом* од других речи (нпр. придев *женин* је изведен наставком *-ин* од именичке основе *жен(а)*, а придев *женски* је начињен од исте основе наставком *-ски*). То, другим речима, значи да се

системом творбе могу од једне граматичке категорије речи (рецимо, од именице) начинити друге (рецимо, придеви). На овај начин, лексичком творбом, изводе се, кад је реч о придевима, махом они који указују на некакав 'спољашњи' однос именице, тј. на њено *припадање* (некоме, нечему), *порекло*, *потцање* (од некога, од нечега) или на другу коју везу именичког појма.

Синтаксичко-граматички гледано, својство придевских речи јесте граматичка парадигма, компатибилна с именичком речи у роду, броју и падежу, с тим што придевска деklinација, дакако, има vlastите падежне форме, неједнаке по наставцима са именичком променом, што, наравно, не представља никакав посебан проблем.

Проблем, међутим, представља нешто друго. У језичкој пракси, наиме, уместо регуларних придевских речи и облика јављају се речи и облици који уопште нису придеви. Начелно то не мора бити необично, јер је познато да једна граматичка реч променом функције може да поприми и ново и другачије значење од свог основног (нпр. у исказу 'седети чело стола' именица *чело* функционише као предлог, у значењу *уврх* и сл.).

За разлику, међутим, од неких других језика, немачког или енглеског на пример, где се у сложеници две именице првом именицом врши придевска детерминација друге (исп. нем. *Flug* (лет) + *Post* (пошта) = *Flugpost* = 'авионска пошта'), конструкције ове врсте се за наш језички систем доживљавају као нетипичне. Истини за вољу, међутим, морамо рећи да таквих појава у нашем језику ипак има, као: *спомен-плоча*, *пшеница -белица*, *ђак-првак*,

4. Рокфелери су богата породица.

5. Сара се закотрљала, али је убрзо бупнула на асфалт.

6. Одела дизајнера Прохаске делују јевтино.

7. Хоћу сендвич од млевене говедине!

8. Тањино лице се озарило.

* * *

Дошли смо до краја *Парадигме*. Надамо се да је онима који су њене наставке редовно пратили помогла да постану вештији писци. А ако им је помогла да постану познати писци, наше је задовољство још веће.

Крај

Приредио и са енглеског превео
Марко Поповић

клин-чорба, купус-салата, кромпир-пире, веш-машина, ауто-гума и сл. Поставља се питање – откуда то и да ли се овакве конструкције могу сматрати регуларнима. Одговор, свакако, није један ни исти.

Разлог за појаву оваквих конструкција у којима именица, у ствари, постаје, семантички и функционално гледано, придев, тј. реч без граматичко-морфолошких особина домаћег придевског арсенала, треба тражити у бар два правца. Један је без сумње — страни утицај, тј. пуко преузимање таквих конструкција из других језика, данас претежно из енглеског, раније махом из немачког. Други лежи у томе што наш творбени систем, као извор за извођење других речи, у нашем случају — придевских речи, није увек у прилици да нам обезбеди одговарајући придевски дериват. Тако су, с једне стране, у наш језик ушле, под утицајем других језика, разне двокомпонентне именичке конструкције у којих једна од њих има придевско-детерминативну функцију, као: *жиро-рачун*, *видео-снимак*, *јез-музика*, *радио-програм*, *фото-атеље*, *кино-пројекција* и сл. Чак и кад се преузимају стране конструкције са придевима (недомаћим), типа: *фер-плеј*, *портабл-телевизор*, *мини-мода*, *супер-бензин*, *грао сако* и др., својеврсни хендикеп у односу на домаће прилике јесте у томе што такви придеви (*фер*, *портабл* и др.) немају граматичке одлике наших придева: немају деривационе облике за сва три рода, облике за множину, могућност промене по падежима и др. У другом пак случају, разлог за појаву “попридевљавања” именице лежи, као што смо поменули, у извесној творбеној ограничениости нашег језичког система. Наиме, за творбу придева — посебно оних који означавају *припадање*, а изводе се завршецима *-ов/-ев*, *-ин* (типа: *Петров*, *сестрин*) и сл., те оних који означавају *однос*, а изводе се

завршецима *-ски*, *-чки*, *-шки*, *-ни* и др. (типа: *београдски*, *војнички*, *сталешки*, *државни* и сл.) — нема у нашем језику увек ваљаних могућности, најчешће отуда што се феномен *припадања* или *односа* и сл. не може увек природно или логички успоставити у вези са сваком именицом, таквом од које би нам придев био потребан (припадање, на пример, није логичко својство мртвих предмета). Поменути придевским завршецима тешко је, отуда, или чак немогуће, творбеним путем начинити придеве припадања или односа, рецимо, од именица као: *зов*, *парадајз*, *плоча*, *со*, *брашно* и др. Отуда немамо ни уходаних конструкција као: *купусна салата*, *парадајзова супа*, *кромпирски пире* и др. Истина, у неким оваквим случајевима придевски облик би се могао надоместити генитивском конструкцијом, попут: *салата од купуса* (м. купус-салата), *пире од кромпира* (м. кромпир-пире) или акузативом именице, као: *машина за веш* (м. веш-машина) и сл., мада у многим случајевима то није уобичајено или ни могуће; није прихватљиво, рецимо, исказ *спомен-плоча* заменити са **плоча од спомена* (ни **плоча за спомен*), *клин-чорба* са **чорбом од клина* и сл. Разлог је у томе што такви (евентуални) синтаксички еквиваленти или нису уобичајени у језичкој пракси, али и отуда што језичка комуникација по правилу тежи тзв. језичкој економији, тј. настојању да се одабере она изражајна солуција која је краћа (“практичније” је, дакле, ‘веш-машина’ од ‘машина за прање веша’ или сл.).¹

Ова појава језичке економије подупрта је овде и утицајем других језика; то се на један посебан начин, нарочито у новије време, огледа и у адјективизацији непридевских форми - у својеврсном поступку свођења именичких или придевских речи на најмањи перцептивни елемент, понекад само

на основу или први слог изворне лексеме. Отуда појава квазилексема типа: *ју(го)-*, *еко-*, *евро-*, *ино-*, *авио-* у творевинама типа: *ју-лига*, *еко-пропаганда*, *евро-систем*, *ино-кореспондент*, *авио-превоз* итд. које напросто преплављују колоквијални језик.

На овакве појаве ваља, међутим, скренути пажњу како у нормативном тако и у правописном погледу (на писање оваквих склопова у облику сложеница, полусложеница или раздвојено). У том погледу могуће је разликовати неколико случајева:

(1) Детерминативно употребљена именица задржава своју (именичку) семантичку посебност, али ју је могуће евентуално заменити придевом (нпр. *радио програм* = *радијски програм*) или одговарајућом (описном) конструкцијом (нпр. програм који се изводи на радију) и сл. У таквим случајевима оба члана изворне синтагме могуће је писати одвојено.

(2) Детерминативни елемент може бити именица као лексичка јединица која не задржава изразито семантичку посебност, већ с другом именицом чини одређену значењски повезану целину и унеколико уходан спој. Такав детерминативни, али недовољно семантички срасли спој, може се назначити писањем цртице између речи, као: *фото-модел*, *кварц-лампа*, *сумпор-диоксид*, дакле као полусложенице у којој се први део саставнице третира као изразит детерминатив потоње речи с којом ступа у јединствен семантички знак.²

(3) Кад је реч о синтагматским спојевима у којих је значењска посебност једног (првог) дела избледела или се изгубила у корист јединствене семантичке представе, такви ће се спојеви писати као једна реч, заједно, као: *аутомеханичар*, *аутострада*, *видеотека*, *бор-машина*, *биохемија*, *радиоактивност* и др.

Дакако, на овај (или други) начин могу се писати и понеки случајеви наведени у претходна два. Отуда правопис понекад допушта писање истих конструкција на два или чак на три начина (одвојено, са цртицом или спојено), као на пример: *видео (+) спот, жиро (+) рачун, видео(+), миксер* и сл., а све у зависности, дакако, од семантичке (не)сраслости или условљености везе датих делова спреге у односу на целовитост или посебност семантичког садржаја саставница и појмова који се њима обележавају.

Превођење властитих имена

Маја Ђукановић

Започињући тему о превођењу „непреводивог” у претходном броју *Светија речи*, видели смо да се под овај појам подводе разне врсте реалија, фразеологизми, изреке/ пословице, каламбури/игре речима, и лична имена.

Властита имена спадају у језичке елементе са изразито референцијалном функцијом. Овим термином означавају се речи или изрази који изражавају, који нам указују где је временски и просторно смештена радња дела, односно, како се то каже у теорији превођења, одређују националну и временску специфичност

Пример бр. 1:

У мрак, шћо је йолако найа- дао на йресйону варош Краљевине Србије, са Цариградској друма на йавну кайију, из које је и йо дану била хладноћа, сйууао је йреко мосйа Јохан Гуршић, йумач за срйски језик йринца Александра.

...Један од њих, ойац Теофан, йој лейиће йојоднева му је као усйуи у разйовору сйоменуо како йа кур Вићенйице жели шћо йре видеи. (Предрај Брајовић, Под сенком крила, Бг, 1997.)

Већ нам ових неколико властитих имена указује где и када се одвија радња овог кратког одломка: реч је о дешавањима у старом Београду, тумач који се помиње је немачко-српског порекла, главни ликови припадају вишим друштвеним слојевима. Ова информација нас даље упућује на стил којим дело ваља превести: реченицама које су на језику превода карактеристичне за стил историјских казивања.

Пример бр. 2:

Ово је Paul Getty inkognito, са вешташком косом на глави.

Žena je pružila ruku, onda je iznenada trгла.

Zar vi niste u Minesoti?

Osmotrio sam malo kuću dok je John pripaljivao cigaretu na zidnom svećnjaku.

...Ovoga puta se nasmejao, pa sam iskoristio trenutak da se s njim rukujem.

Mika.

Како?

Mika. Jedno 'k'.

Zar se to ne izgovara Majka?

Ne. Mika. (Milan Oklopđić, Са blues, IV izd., Bgd. 1984.)

У другом примеру се аутор поиграва личним именима и начином њиховог записивања. На основу њих сазнајемо да је радња романа смештена у САД, у савремено доба. Приметићете да аутор поједина лична имена намерно пише у оригиналу, желећи да текст 'зазвучи' скоро документаристички (*Paul Getty, John*), док рецимо *Minesota* пише онако како је и уобичајено за српски правопис. Тешкоће везане за писање и изговор личних имена илуструје сопственим именом (надимком). Ефекат који је аутор постигао поигравањем са писањем личних имена, може се постићи само у језицима у којима се страна лична имена прилагођавају правилима писања језика превода, а не и у онима где се лична имена пишу у оригиналу. Дакле, ако бисмо дело превели нпр. на енглески, овај ефекат би се изгубио.

Одлуку о томе да ли неко властито име треба превести или транскрибовати преводац доноси пре свега на основу његовог значења, односно на основу семантичког садржаја. Властите именице се према семантичком критеријуму, тј. према свом значењу могу груписати у три целине:

Дакле, правило је да се властите именице преносе у је-

¹ То, дакако, не значи да су двогубе синтагматске конструкције (типа *кромпир-пире* и сл.) са становишта нашег језичког система боље од синтаксичких композиција (типа *пире од кромпира* и сл.). Напротив, сложене синтаксичке конструкције више одговарају духу нашег језика и лепоти изражавања. Али ако оне постану у језичкој пракси укоренење или немају могућности за другачије исказивање - од језичке реалности не можемо тражити више.

² Кад бисмо, рецимо, имали исказ овако конципиран (без цртице): *Купио сам: фото модел кварц лампу, или: Имам ауто продавницу видео снимак и много чега још* - могло би се разумети да се у обе реченице ради о четири засебна предмета, наведена једно за другим (Имам и фото и модел и кварц - итд.) Цртица на одговарајућем месту, међутим, такву забуну елиминише и означава да прву именицу треба разумети као детерминативну одредбу друге.